

Burgerschap op de Tweeklank

The
LeaderinMe™
hier gebeurt het

Inhoud

1. Actief burgerschap: wat is dat?	3
2. Actief burgerschap in de kerndoelen en de wet	3
3. Waar zal het toezicht vanuit de inspectie zich op focussen?	4
4. Ordening van burgerschap in leerdoelen	5
5. Actief burgerschap volgens De Tweeklank	6
6. Actief burgerschap en de methodes	6
7. Actief burgerschap en onze activiteiten	7
8. Uitwerking aanbod per groep	8
8. Burgerschap volgen en verantwoorden	8
8.1 Hoe volgen we de opbrengsten van burgerschapsonderwijs en brengen we de leerresultaten in kaart	8
8.2 Hoe zit de verantwoording eruit in het schoolplan en in de schoolgids	9
9. BIJLAGEN	10
Onze boom	
Inhoud schemaTweeklank	
Bevindingen Burgerschap uit de 'Staat van het Onderwijs'	

1. Actief burgerschap: wat is dat?

Om een visie te kunnen ontwikkelen op burgerschap, is het goed om precies helder te hebben wat er onder burgerschap valt.

Burgerschapsvorming brengt jonge burgers (want dat zijn leerlingen immers!) de basiskennis, vaardigheden en houding bij die nodig zijn om een actieve rol te kunnen spelen in de eigen leefomgeving en in de samenleving. Ze maken kennis met begrippen als democratie, grond- en mensenrechten, duurzame ontwikkeling, conflicthantering, sociale verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en het omgaan met maatschappelijke diversiteit. Die kennis komt niet alleen uit het boekje, maar wordt ook geleerd door te oefenen in de praktijk.

Bij burgerschapsvorming staan drie domeinen centraal:

- **Democratie:** kennis over de democratische rechtstaat en politieke besluitvorming; democratisch handelen en de maatschappelijke basiswaarden.
- **Participatie:** kennis over de basiswaarden en de mogelijkheden voor inspraak en vaardigheden en houdingen die nodig zijn om op school en in de samenleving actief mee te kunnen doen.
- **Identiteit:** verkennen van de eigen identiteit en die van anderen; voor welke (levensbeschouwelijke) waarden sta ik en hoe maak ik die waar.¹

2. Actief burgerschap in de kerndoelen en de wet

Wettelijk kader

1. Kennis van de democratie en rechtsstaat zelf, alsmede de grondrechten
2. Kennis van en inzicht in de werking van respect voor de achterliggende abstracte basiswaarden, ook in hun onderling verband.
3. Het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving
4. Een respectvolle oefenplaats bieden waarin actief geoefend kan worden met de basiswaarden en burgerschapsvaardigheden geïnternaliseerd worden.

Kerndoelen

De kerndoelen 34 tot en met 39 staan geheel in het teken van Oriëntatie op jezelf en de wereld – mens en samenleving: Actief Burgerschap. Hieronder in het kort de inhoud van deze kerndoelen, met daarachter het vakgebied/de vakgebieden waarin hier het meeste aandacht aan besteed wordt. Voor meer aanvullende lessuggesties met betrekking tot deze kerndoelen gebruiken wij onze digitale leeromgeving van The leader in me.

Kerndoel 34: De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen. (Onder andere bij gym, The leader in me - gewoonte 7, ZIEN en BLINK)

Kerndoel 35: De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument. (The leader in me - gewoonte 4, 5 en 6, Verkeersmethode, rekenmethode, ZIEN)

---

¹ www.SLO.nl/primair/themas/burgerschap

Kerdoel 36: De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger. (BLINK)

Kerdoel 37: De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen. (The leader in me - gewoonte 1 t/m 7 en Hemel en Aarde)

Kerdoel 38: De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit. (Hemel en Aarde, The leader in me)

Kerdoel 39: De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu. (BLINK, projecten MEC)

3. Waar zal het toezicht vanuit de inspectie zich op focussen?

De inspectie zal terughoudend toetsen omdat het eigenaarschap bij ons als school ligt. Wel geldt de gemeenschappelijke kern, zoals hierboven beschreven, als verplicht uitgangspunt voor alle scholen. Ook is een doelgericht en samenhangend onderwijsprogramma vereist. Dit houdt in:

Wij moeten:

- ❖ Een heldere visie op burgerschap ontwikkelen en inzichtelijk maken hoe deze samenhangt met het schoolbeleid
- ❖ Heldere burgerschapsdoelen formuleren
- ❖ Een leerplan opstellen met concreet uitgewerkte leerdoelen waarin kennis, houding en vaardigheden worden uitgedrukt. Op welke momenten in hun schoolperiode krijgen de leerlingen de competenties bijgebracht?
- ❖ Opbrengsten van burgerschapsonderwijs volgen en leerresultaten in kaart brengen en waar nodig de aanpak aanpassen
- ❖ Hierover verantwoording afleggen in het schoolplan en in de schoolgids

In de [staat van het onderwijs](#) presenteert de regering haar bevindingen rondom burgerschap (zie bijlage 2)

4. Ordening van burgerschap in leerdoelen

	Democratie (1 wettelijke kader)	Participatie (4 wettelijk kader)	Identiteit (2 en 3 wettelijk kader)
Houdingen (willen)	In ervaren een waardevolle schooltijd door de verbinding van het onderwijs met hun eigen belevingswereld en de wereld om hen heen		In ervaren een respectvolle omgang De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen. In leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit
Vaardigheden (kunnen)	In ontwikkelen zich optimaal als mens in de samenleving Digitaal samenleven	School is maatschappelijk betrokken In creëren een respectvolle omgang Er is een goed functionerende leerlingenraad De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.	In ontwikkelen zich optimaal als mens en in relatie tot andere De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen
Kennis (inzicht hebben in)	In begrijpen de samenhang en complexiteit van de wereld om hen heen De leerlingen leren hoofdzaak van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger De leerlingen leren hoofdzaak over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.	De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu	Leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders in de wereld

Blauwe tekst zijn doelen uit het koersplan

Rood zijn de kerndoelen

Groen zijn de aanvullingen vanuit de SLO doelen

Oranje is vanuit de ICT leerlijn

5. Actief burgerschap volgens De Tweeklank

‘Samen het beste halen uit ieder kind’; dat is waar de Tweeklank voor staat. Dit is ook terug te lezen in onze schoolgids: ‘Wij willen kinderen een fijne schooltijd bieden. Een schooltijd waarin ze alle ruimte krijgen om te groeien, zowel in kennis als in sociale vaardigheden. Wij begeleiden en onderwijzen onze leerlingen in alle groepen op dezelfde manier en baseren ons daarbij op vier belangrijke principes: betrokkenheid; vertrouwen; verantwoordelijkheid en persoonlijke ontwikkeling. In ons onderwijs ligt de focus terecht niet meer op kennisoverdracht alleen. De maatschappij vraagt van onze kinderen onder meer dat ze eigen verantwoordelijkheid nemen, probleemoplossend kunnen denken en goed kunnen samenwerken. Om leerlingen daar goed op voor te bereiden, is het belangrijk dat zij eigentijdse (‘21-eeuwse’) vaardigheden ontwikkelen. Deze levensvaardigheden (life skills) helpen leerlingen hun persoonlijke levensweg in eigen hand te nemen.

De Tweeklank heeft hiervoor een bewezen (pedagogische) aanpak omarmd: ‘The Leader in Me’.

Wanneer we het hebben over Burgerschapsvorming, hebben we het niet over een vak. Ons hele onderwijs zit vol met burgerschapsvorming. Hierin kunnen we het onderscheid maken tussen kennis, houding en vaardigheden. Het gaat over hoe we kinderen leren om samen te leren spelen, werken, (gevoelens) delen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen (leer)omgeving. De school is bij uitstek een plaats om deze vaardigheden te oefenen en om de bijbehorende kennis op te doen. Hoe we hier op de Tweeklank inhoud aan geven leest u in dit visiestuk/document.

6. Actief burgerschap en de methodes

De drie domeinen van burgerschap komen ook structureel en planmatig terug in de methodes die we gebruiken. Hieronder per methode een uiteenzetting, of verwijzing naar de bijlage waarin staat wanneer en hoe er aan actief burgerschap gewerkt wordt.

The Leader in me

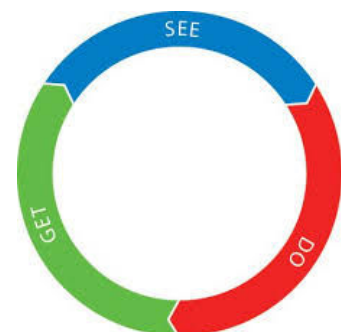
Centraal in de aanpak staan 7 gewoonten, met als visuele ondersteuning “onze boom” zie bijlage. ‘The Leader in Me’ is speciaal ontwikkeld voor het basisonderwijs. De werkwijze steekt sterk in op de talenten en betrokkenheid van kinderen. We leren ze om medeverantwoordelijk te zijn voor hun leerproces, zelfsturend te zijn en goed en effectief samen te werken. Plezier in het leren staat daarbij ook hoog in het vaandel.

Op de Tweeklank is dit meer dan een methode, het is voor ons dé manier om op pedagogisch en sociaal vlak met elkaar om te gaan. Wij streven de volgende doelen na:

- Het bevorderen van vertrouwen en veiligheid in de klas.
- Het versterken van de sociale vaardigheden bij leerlingen.
- Beheersing van verschillende oplossingsstrategieën.
- Bewustwording van de eigenheid bij leerlingen.
- Leren om verantwoordelijkheid te nemen.
- Het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie

The leader in me is persoonlijk leiderschap als burger.

Doordat de gewoonten van binnen naar buiten werken kom je uiteindelijk ook bij het pedagogisch en didactische klimaat van De Tweeklank.

De eerste drie gewoonten gaan namelijk over: jezelf. Ze maken je bewust van het feit dat je zelf de regie hebt over je leven en dat je geluk een optelsom is van je eigen keuzes. Doelmatigheid en integer zijn; wat is écht belangrijk en waar heb ik mijn focus?

Als dat goed is ontwikkeld, sta je stevig en kun je werken aan het “contact met anderen”. Hoe doe ik dat? Sta ik open voor andere meningen, geef ik anderen ruimte? Luister ik om te begrijpen? Waardeer ik verschillen? Hoe werk ik samen aan een doel?

En ten slotte de zevende gewoonte; zorg ik wel goed voor mezelf? En dat is best lastig - ook voor ons. Dan kun je het maar beter jong leren!

Zo wordt het ontwikkelen van burgerschap maatwerk - een plan met zowel gezamenlijke leerdoelen als persoonlijke doelen

ZIEN

Het is de kracht van onze organisatie; bewust kijken, luisteren en reflecteren naar anderen en naar jezelf. Dat is onze manier waarop we met elkaar omgaan en met elkaar in gesprek gaan. We noemen dat ZIEN; onze benaderingswijze in ons LVS. Deze is gekoppeld aan onze gewoonten van The leader in me.

BLINK

De nadruk ligt in eerste instantie op kennis, in tweede instantie op het ontwikkelen van een houding (eigen mening) ten aanzien van de onderwerpen, tevens wordt er in mindere mate gewerkt aan vaardigheden. In de bijlage is te zien in welke jaargangen er op welke manier aan actief burgerschap gewerkt wordt. De toetsresultaten van deze lessen kunnen als objectief meetinstrument gebruikt worden om resultaten op gebied van kennis te verantwoorden.

Hemel en Aarde

De Tweeklank is een katholieke school. Aan deze identiteit geven we vorm door middel van het gebruik van Hemel en aarde. Er worden verhalen, liedjes of gedichtjes gebruikt die een link hebben met het geloof en met sociaal wenselijk gedrag. Niet alleen het christendom komt aan de orde, ook aan andere geloofsovertuigingen (diversiteit) wordt aandacht besteed. Vooral het domein identiteit krijgt dus vorm via Hemel en aarde.

Verkeer

Verkeer volgen we via Veilig Verkeer Nederland. Doel van de methode is om van de kinderen veilige verkeersdeelnemers te maken. De nadruk ligt zowel op het verwerven van kennis, als op het opdoen van vaardigheden en het ontwikkelen van een houding.

7. Actief burgerschap en onze activiteiten

De school is bij uitstek een plek om te oefenen op het gebied van democratie en participatie. Door middel van activiteiten die er binnen en buiten de school ondernomen worden laten we onze leerlingen hiermee kennis maken, in meerdere gevallen met hun ouders in een hoofd- of bijrol. Door middel van onze activiteiten laten we onze identiteit als school zien.

Hierbij valt te denken aan:

- de leerlingenraad, leerlingen lighthouse team die na stemming tot stand komt (democratie);
- de ouderraad, die het hele jaar door zichtbaar ondersteunt bij alle activiteiten die we hebben (participatie);
- de MR;
- klassenouders die we per groep hebben en die zichtbaar zijn voor de kinderen (participatie);

- binnen de groep het werken met maatjes en leiderschaprollen (participatie);
- het binnen de school werken met maatjesgroepen (participatie);
- het goede doel. Ieder jaar wordt er in samenspraak met de kinderen een goed doel gekozen waar we geld voor gaan verzamelen in de vastentijd tussen carnaval en pasen. Het ene jaar is dat een doel 'dichtbij', het andere jaar kan dat een internationaal doel zijn (democratie en participatie);
- jaarlijks vieren we Kerst of Pasen in de barbarakerk van Nieuwegein, hiermee geven we uiting aan onze katholieke identiteit.

8. Burgerschap volgen en verantwoorden

De voorgaande pagina's zijn gewijd aan hoe burgerschap er in de praktijk uit ziet bij ons op de Tweeklank. Wanneer we kijken naar onze visie: 'samen het beste halen uit ieder kind', mogen we concluderen dat het werken aan actief burgerschap naadloos aansluit bij onze visie. Dat kan ook niet anders: Onderwijs is actief burgerschap.

8.1 Hoe volgen we de opbrengsten van burgerschapsonderwijs en brengen we de leerresultaten in kaart

- Sociaal emotionele ontwikkeling vragenlijsten - ZIEN
- Sociale veiligheid lijsten - ZIEN
- een sociaal-emotionele ontwikkelings methode gekoppeld aan ZIEN

8.2 Hoe ziet de verantwoording eruit in het schoolplan en in de schoolgids

In onze schoolgidsen ons schoolplan spreken wij niet actief over burgerschap als vak maar is alles te herkennen in onze uitleg waarom wij werken met The leader in me. Zoals eerder beschreven.

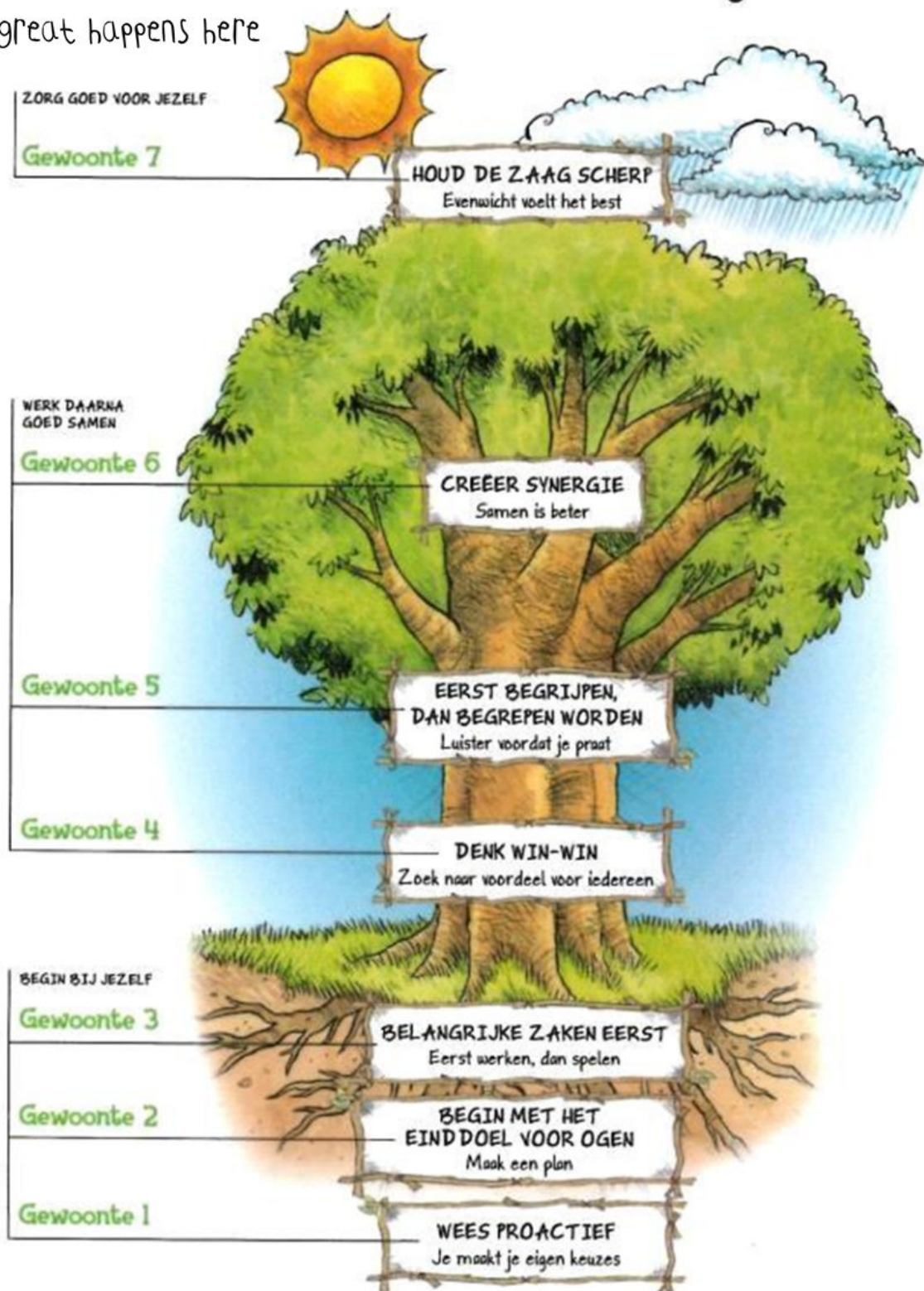
9. BIJLAGEN

Onze boom

The
LeaderinMe™

great happens here

De boom van de 7 gewoonten

inhoud schema

	Democratie (1 wettelijke kader)	Participatie (4 wettelijk kader)	Identiteit (2 en 3 wettelijk kader)
Houdingen (willen)	1. Conflicten op vreedzame wijze oplossen <i>Goed gedrag protocol</i> <i>Missiestatuut</i> <i>gewoonte 4,5,6 The leader in me</i>	5. Vanuit betrokkenheid samen werken aan een sociaal en ruimtelijk stimulerende en aangename leef-, speel- en leeromgeving <i>The leader in me</i> <i>Leerlingenraad</i> <i>BLINK</i>	6. Zich medeverantwoordelijk voelen voor het recht op ontplooiing en die van anderen <i>The leader in me</i>
	2. Zich gedragen vanuit respect voor anderen en algemeen aanvaarde waarden en normen <i>The leader in me</i> <i>Project Mediawijsheid</i>		7. Een serieuze en respectvolle dialoog met anderen aangaan <i>Leerlingenraad</i> <i>The leader in me</i> <i>Goed gedrag protocol</i>
	3. De rol van gezagsdragers bij het oplossen van conflicten respecteren <i>The leader in me</i>		
	4. Actie ondernemen om in de eigen gemeenschap mensen- en kinderrechten op het gebied van vrijheid, veiligheid, gelijkheid en respect te realiseren		
Vaardigheden (kunnen)	8. Eenvoudige informatie op hoofdzaken begrijpen <i>BLINK</i> <i>Begrijpend lezen</i> <i>Studievaardigheden</i>	12. Deelnemen aan discussie en overleg <i>Leerlingenraad</i> <i>The leader in me</i>	16. Zich opvattingen en gevoelens van anderen inleven <i>The leader in me</i> <i>Cultuureducatie</i>
	9. Eigen mening met anderen bespreken <i>The leader in me</i>	13. Een verbetering in de klas of school meehelpen te organiseren en initiëren <i>Leerlingenraad</i> <i>leiderschapsrollen The leader in me</i>	17. Samenwerken met anderen ongeacht sociale, etnische en/of culturele achtergronden <i>The leader in me</i>
	10. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld <i>Leerlingenraad</i> <i>Project Mediawijsheid</i> <i>The leader in me</i>	14. Bijdragen aan het maken en uitvoeren van regels en afspraken in de klas en op school <i>Leerlingenraad</i> <i>Missiestatuut</i> <i>The leader in me</i>	18. Verschillen en overeenkomsten tussen mensen zien en waarderen <i>The leader in me</i>
	11. Het belang van mensen- en kinderrechten in het eigen leven typeren en bediscussiëren	15. Zelf verantwoordelijkheid nemen om mensen- en kinderrechten in de eigen omgeving te beschermen <i>The leader in me</i>	19. In concrete situaties discriminatie en uitsluiting herkennen <i>BLINK</i> <i>Anne Frankkrant</i> <i>The leader in me</i>
Kennis (inzicht hebben in)	20. Rechten en plichten die kinderen in een democratische samenleving hebben	23. Hoe mensen met elkaar positief kunnen communiceren <i>The leader in me</i> <i>Project Mediawijsheid</i>	25. Hoofdzaken van geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen <i>Hemel en aarde</i>
	21. Enkele hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de	24. Rechten van het kind om aan het gemeenschapsleven deel te nemen	26. Rechten van het kind om een eigen identiteit te ontplooiën

	burger <i>Project De Derde Kamer</i>		<i>The leader in me</i>
	22. Het verschijnsel dat er in een democratie verschillen in opvattingen zijn <i>The leader in me</i>		27. <i>Dat mensen- en kinderrechten voor iedereen gelden</i>

Bevindingen Burgerschap uit de ‘Staat van het Onderwijs’

Het belang van burgerschap opnieuw duidelijk

Dat burgerschap belangrijk is, wordt soms op afschuwelijke wijze duidelijk. Zo ook door de moord op de Franse geschiedenisleraar Samuel Paty, nog niet zo lang geleden. De aanleiding was een les burgerschap, waar het ging over verdraagzaamheid en vrijheid voor iedereen om haar of zijn mening te uiten. Ook in Nederland onderstreepte de moord nog eens het belang van burgerschapsonderwijs en het gegeven dat praten over verschillen van mening soms moeilijk is. En evenzo de coronapandemie, die opnieuw duidelijk maakt dat omgaan met verschil, verbinding en solidariteit onmisbare ingrediënten zijn voor een leefbare samenleving. Scholen kunnen daaraan bijdragen door de bevordering van burgerschapscompetenties. Het onderwijsstelsel kan daaraan bijdragen door segregatie in het onderwijs terug te dringen. Dat de scheidslijnen in de samenleving zich steeds meer vertalen naar het onderwijs, waarin leerlingen uit verschillende groepen weinig met elkaar in contact komen, zelfs als zij naar de zelfde school gaan maar verschillende onderwijstypes volgen, onderstreept niet alleen die opgave, maar maakt het er ook niet gemakkelijker op (Vogels, Turkenburg, & Herweijer, 2021).

Inzicht in burgerschap resultaten nodig

De inspectie uit al geruime tijd haar zorgen over de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs. Ondanks positieve ontwikkelingen, zoals toegenomen aandacht voor burgerschap van scholen, programma's voor versterking van burgerschapsonderwijs en het voornemen van de regering de wettelijke burgerschapsopdracht te verduidelijken, ziet de inspectie voor de belangrijkste aandachtspunten nog weinig verbetering. Het gaat dan om het kiezen van concrete leerdoelen, een expliciete aanpak en inzicht in resultaten. Succesvolle verwerving van sociale en maatschappelijke competenties is een belangrijke indicatie voor de effectiviteit van burgerschapsonderwijs. Gebrekkig inzicht in opbrengsten is niet alleen een probleem omdat de kwaliteit van onderwijs en de mogelijkheden voor verbetering onduidelijk zijn. Als inzicht ontbreekt in wat studenten hebben geleerd, is ook afstemming op wat nodig is niet goed mogelijk. Inzicht in resultaten is zo een onmisbare schakel in kwaliteitszorg, maar op veel scholen en instellingen is daarvan onvoldoende sprake.

Randvoorwaarden voor effectief burgerschapsonderwijs

Scholen waar leerlingen aangeven dat er sprake is van een prettig en open schoolklimaat, zijn ook scholen waar leerlingen relatief gunstige burgerschapsresultaten halen (Geboers et al., 2013; Maurissen, 2018; Wanders et al., 2020). De gemiddelde verschillen in de beleving van de ruimte om er bijvoorbeeld een eigen mening op na te houden zijn relatief groot, waarbij zowel sprake is van scholen waar leerlingen aangeven dat die ruimte er weinig is, als van scholen waar leerlingen zeer positief oordelen over ruimte voor meningsverschillen (Coopmans et al., 2020). Een open schoolklimaat hangt ook samen met de kwaliteitscultuur binnen de school, zoals de steun die leraren van de schoolleiding ervaren, de mate waarin sprake is van een gezamenlijk gedragensvisie en het vertrouwen dat leraren in hun leerlingen stellen. Ook het belang dat de school aan burgerschap hecht, speelt een rol en de manier waarop dat zich vertaalt naar de praktijk (Coopmans et al., 2020).

Zicht op (sociale) veiligheid

Dat onderwijs veilig moet zijn, behoeft geen toelichting. Een veilig en prettig klimaat is een voorwaarde om te kunnen leren en bevordert succesvolle sociale en maatschappelijke vorming. Periodiek landelijk onderzoek laat al geruime tijd zien dat de overgrote meerderheid van de leerlingen in het basisonderwijs en vo zich veilig voelt op school, hoewel over de jaren ook sprake blijft van een groep leerlingen die aangeeft te worden gepest. Een belangrijk onderdeel van de wettelijke zorgplicht voor de sociale veiligheid, is het jaarlijks monitoren van de veiligheidsbeleving van leerlingen door de school. In de afgelopen jaren nam het aantal scholen dat aan die verplichting invulling gaf en voldeed aan toezending van de gegevens aan de inspectie steeds verder toe, tot zo'n 80 procent in het basisonderwijs en 84 procent in het vo in schooljaar 2018/2019. Die trend zette zich in schooljaar 2019/2020 niet verder door, vanwege de gevolgen van de coronapandemie. Door de sluiting van veel scholen in het voorjaar van 2020, ontbrak het veel scholen aan mogelijkheden de monitoring uit te voeren en heeft de inspectie in schooljaar 2019/2020 niet handhavend opgetreden. Hoewel scholen veel inspanningen doen om alle leerlingen in beeld te houden, is er zorg over de invloed van herhaalde en langdurige scholensluiting en afstandsonderwijs op de veiligheidsbeleving (zoals vanwege digitaal pesten) en het welbevinden van leerlingen.